

JERZY M. BRZEZIŃSKI*, PIOTR K. OLEŚ**

Zdzisław Chlewiński (1929–2021) – psycholog, badacz, człowiek dialogu...

Zdzisław Chlewiński pochodził z Wileńszczyzny, urodził się 1929 roku w Waldkowie k. Święcian. Rodzice prowadzili gospodarstwo rolne. Naukę rozpoczął w szkole ćwiczeń przy średniej szkole dla nauczycieli w roku 1935. W czasach okupacji uczył się początkowo w szkole polskiej, a po jej likwidacji w 1941 roku, litewskiej. Od lipca 1944 roku uczył się w nowo powstałym Polskim Progimnazjum.

Burzliwe lata wojny i okupacji sowieckiej od 1939 roku, a od 1941 roku niemieckiej, wryły się głęboko w pamięć Zdzisława Chlewińskiego wieloma okrucieństwami, zwłaszcza popełnianymi przez Litwinów na Polakach za przyzwoleniem, i niejako w imieniu, niemieckich władz okupacyjnych. Dał temu wyraz w autobiograficznej monografii *Groza i prześladowanie Polaków i Żydów na Wileńszczyźnie. Wspomnienia i refleksje z czasów dwóch okupacji* (Płock: Samizdat Zofii Łoś, 2009). Przywiązywał dużą wagę do napisania tych wspomnień i – co nie przyszło łatwo – ich wydania. Chciał, jak mówił jednemu z nas, aby pozostał ślad po tamtych czasach, o których mógł dać wiarygodne świadectwo. Książka, co chcielibyśmy podkreślić, ma walor dokumentacyjny. Dobrze, że znalazł się wydawca, skory do zainwestowania swoich prywatnych środków w jej wydanie.

W 1944 roku powtórnie nastąpiła okupacja sowiecka. W obawie przed prześladowaniami rodzina Chlewińskich przeniosła się w 1946 roku do Drawna na Ziemiach Odzyskanych, a następnie do Stargardu Szczecińskiego. Rozpoczął się nowy etap w życiu przyszłego wybitnego profesora psychologii.

Maturę zdał Zdzisław Chlewiński w Gorzowie Wielkopolskim, po czym rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym (zostało erygowane w 1947 roku) w tym samym mieście w 1949 roku. W 1952 roku przeniesiono pierwsze dwa lata studiów (Wydział Filozoficzny) do budynków barokowego zespołu klasztornego byłego opactwa cystersów w Gościkowie-Paradyżu. Przez pozostałe lata studiował na Wydziale Teologicznym w Gorzowie Wielkopolskim. Ostatecznie całe seminarium przeniesiono w roku akademickim 1961/1962 do Gościkowa-Paradyża. Ksiądz prof. Chlewiński

* Prof. dr hab. Jerzy M. Brzeziński (brzezuam@amu.edu.pl), członek rzeczywisty PAN, Wydział Psychologii i Kognitywistyki UAM

** Prof. dr hab. Piotr K. Oleś (oles@kul.pl), Instytut Psychologii KUL JPPII

ski należał do pierwszego rocznika absolwentów seminarium (święcenia kapłańskie przyjął w wieku 25 lat, w 1954 roku).

Kolejne studia – wobec odmowy wydania paszportu do Włoch, dokąd był kierowany na studia filozoficzne – podjął na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w 1957 roku; wybrał specjalizację filozoficzno-psychologiczną. Podczas wykładów miał okazję poznać prace i poglądy wiodących etologów, a filmy były wypożyczane z ambasad zachodnich. W tym czasie na KUL-u było laboratorium ze zwierzętami (szczury) używanymi w badaniach eksperymentalnych. Pracę magisterską napisał pod kierunkiem ks. prof. Józefa Pastuszki nt.: *Podstawowe założenia Pawłowowskiej koncepcji życia psychicznego, czyli wyższych czynności nerwowych* uzyskując tytuł magistra w 1961 roku.

W tym też roku – kolejny etap życia – rozpoczął pracę naukową i dydaktyczną na KUL-u w na stanowisku asystenta. Prowadził zajęcia dydaktyczne z zastosowań metod statystycznych w badaniach psychologicznych oraz z psychometrii.

Czasy – z uwagi na izolację polityczną uczelni – były trudne, „sprzyjały” natomiast samodzielnemu studiowaniu, dyskusjom, wymianie myśli. Rozprawę doktorską, napisaną pod kierunkiem ks. prof. Józefa Pastuszki nt. *Podstawowe różnice w postawach wartościujących i cechach osobowości pewnych grup* obronił w 1963 roku; a po doktoracie awansował na stanowisko adiunkta. Opracował program kursu (i go prowadził) z psychologii eksperymentalnej, korzystając z amerykańskich podręczników, z czasem poszerzając swe zainteresowania badawcze i ofertę dydaktyczną o zagadnienia psychologii poznawczej, w tym myślenia, uczenia się, pamięci, uwagi, rozwiązywania problemów.

Wśród polskich badaczy, którzy wywarli na niego znaczący intelektualny wpływ we wczesnych i późniejszych etapach rozwoju naukowego wymienić należy: Józefa Pastuszkę, Marię Grzywak-Kaczyńską, Mieczysława Kreutzę, Andrzeja Lewickiego, Klemensa Szaniawskiego, Mieczysława Choynowskiego.

Począwszy od późnych lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku odbywał staże naukowe w St. Mary's College, Orchard Lake (Michigan), Stanford University, Utah State University, a wśród profesorów, z którymi miał okazję dyskutować, byli m.in. tej miary naukowej psychologowie, co Ernest Hilgard, Karl Pribram, William Prokasy. Zajął się wówczas procesami decyzyjnymi i podejmowaniem ryzyka.

Habilitował się w 1972 roku na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL-u, na podstawie rozprawy *Problem identyfikacji pojęć*. Następnie objął Katedrę Psychologii Eksperymentalnej na tymże uniwersytecie. Wypromował znakomitych doktorów psychologii, którzy, w dalszych latach, zostali profesorami: Adam Biela, Andrzej Falkowski, Piotr Francuz, Zbigniew Zaleski.

Tytuł naukowy profesora otrzymał w 1988 roku i w tym też roku uzyskał stanowisko profesora nadzwyczajnego w Katedrze Psychologii Eksperymentalnej KUL-u, a w 1992

roku stanowisko profesora zwyczajnego. *Sabbatical leave* odbywał na University of Oregon (1986/87) oraz McGill University w Montrealu (1994/95), przygotowując kolejne znaczące monografie naukowe. Wśród nich zwracają uwagę dwie pozycje: *Kształtowanie się umiejętności poznawczych. Identyfikacja pojęć* (Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1991) oraz *Umysł. Dynamiczna organizacja pojęć* (Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999). W 1998 roku opublikował w amerykańskiej oficynie Peter Lang monografię *Search for maturity: Personality conscience, religion*, za którą otrzymał prestiżową Nagrodę im. Władysława Witwickiego Wydziału I Nauk Humanistycznych i Społecznych PAN. Chcielibyśmy także zwrócić uwagę na wydane – podług jego wyboru i pod jego redakcją naukową dwa zbiory tłumaczeń tekstów wybitnych, rangi światowej, uczonych: *Modele umysłu* (Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999) oraz *Psychologia poznawcza w trzech ostatnich dekadach XX wieku* (Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2007).

Zainteresowany metodologią badań psychologicznych – z akcentem położonym na ilościowe analizy statystyczne – zorganizował w roku 1983 konferencję na temat zagadnień metodologiczno-teoretycznych w psychologii. Podczas tej konferencji wybrzmiała po raz pierwszy inspiracja do organizowania corocznych ogólnopolskich sympozjów poświęconych zagadnieniom metodologicznym, a w ślad za tym inicjatywa profesorów Jerzego Brzezińskiego, Tadeusza Marka i dra Czesława Noworola powołania Kapituły Wielkiej Szufli Metodologicznej – specyficznego wyróżnienia za osiągnięcia badawcze, aplikacyjne i dydaktyczne w zakresie metodologii psychologii. Laureatem Szufli nr 3 został Zdzisław Chlewiński.

W latach 90. ubiegłego wieku podjął – z punktu widzenia osiągnięć teoretycznych i metodologicznych psychologii poznawczej – problematykę badawczą leżącą na styku psychologii myślenia i psychopatologii oraz psychiatrii. Owocem tych badań, poprowadzonych wspólnie z psychiatrą prof. Anną Grzywą, była między innymi ich współautorska monografia *Urojeniowa wizja świata* (Wiedza Powszechna, 1992). Oryginalnym pomysłem Zdzisława Chlewińskiego było zastosowanie piktogramu w badaniu procesów poznawczych pacjentów leczonych z powodu schizofrenii. Wykazano w tych badaniach, między innymi, występowanie efektu niestabilności poznawczej: pacjenci mieli całkiem adekwatne skojarzenia i ich interpretacje, przeplatane z interpretacjami z obszaru psychopatologii.

W latach 1973–1977 był kierownikiem specjalizacji filozoficzno-psychologicznej na KUL-u, w latach 1978–1980 prodziekanem, a w roku 1980 został wybrany na dziekana Wydziału Filozofii KUL-u (funkcję tę sprawował w pamiętnych latach 1980–1981). W tym to czasie był gorącym rzecznikiem powołania Wydziału Nauk Społecznych na KUL-u i następnie jego współorganizatorem. W całym okresie pracy na KUL-u przyświecała mu idea dialogu różnych środowisk naukowych i żywych kontaktów między instytucjami naukowymi w kraju. W tym też sensie pozostawał zdecydowanym rzecz-

nikiem otwartości środowiska na kontakty, wymianę naukową i współpracę. Między innymi dzięki niemu na KUL-u wykładali profesorowie stypendyści Fullbrighta: Peter Juscyk, Josef Sidowski, Helen Temmer i Jerome Tobacyk.

Pod jego redakcją naukową ukazała się *Psychologia religii* (Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, 1982). Jako człowiek otwarty na nowe idee i skłonny zapraszać do wspólnej dyskusji ludzi reprezentujących rozmaite punkty widzenia w kwestiach naukowych i religijnych nawiązał kontakt z międzynarodowym stowarzyszeniem ekumenicznym Pastoral Care and Counseling, reprezentującym przedstawicieli wszystkich wyznań judeochrześcijańskich zajmujących się zagadnieniami z pogranicza religii, moralności, zdrowia psychicznego, współorganizując konferencję w Lublinie (1981) i uczestnicząc w konferencjach w Bad Segeberg (Niemcy), San Francisco czy Ripon (Anglia).

Był członkiem Psychometric Society w USA, Komitetu Psychologii PAN (przez trzy kadencje członek prezydium, 1990–1998), Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Towarzystwa Naukowego KUL, współzałożycielem Polskiego Towarzystwa Ergonomicznego. Pełnił funkcję członka Rady Naukowej Instytutu Psychologii PAN (1991–1994). Był redaktorem działu „Psychologia” w *Encyklopedii katolickiej* oraz przez 30 lat członkiem redakcji „Roczników Psychologicznych” wydawanych przez TN KUL (1963–1993), ale też innych czasopism naukowych wydawanych w Polsce: „Polish Psychological Bulletin”, „Przegląd Psychologiczny”, „Studia Psychologiczne”. Był członkiem redakcji wydawanej przez Wydawnictwo PWN serii „Nowe Tendencje w Psychologii”.

W latach 1990–1994 pracował w Zespole Ekspertów Ministerstwa Edukacji Narodowej (będąc jego przewodniczącym w latach 1990–1992) zajmującym się opiniowaniem wniosków o finansowanie projektów badawczych, programów edukacyjnych i wydawanie monografii. W latach 1990–1993 był przewodniczącym Sekcji Psychologii w Komitecie Badań Naukowych. W latach 1995–1998 był członkiem Rady Programowej Centrum Metodycznego Pomocy Psychologicznej MEN oraz Komitetu Doradczego przy Instytucie Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. W 1991 roku założył Międzuczelniany Instytut Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie i przez lata był członkiem jego zarządu. Był również członkiem Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej.

Profesor Chlewiński wypromował 24 doktorów, napisał dziesiątki recenzji doktorskich, habilitacyjnych i w postępowaniu o tytuł profesora. Był autorem ponad 300 publikacji naukowych.

W opublikowanej w 1984 roku, przez amerykańskie wydawnictwo J. Wiley-Interscience, czterotomowej *Encyclopedia of psychology* (red. nauk. Raymond J. Corsini), znalazły się tylko trzy (na 2500) biogramy polskich psychologów, a pośród nich Zdzisława Chlewińskiego.

Jako ksiądz katolicki sprawował posługę kapłańską, taktując ją jako ważną część swej tożsamości, ale nie eksponując jej w pracy naukowej i dydaktycznej; studenci

często nie wiedzieli, że wykładowca w charakterystyczny sposób przemierzający wielokrotnie szerokość sali podczas głoszenia wykładu (bez pomocy notatek), jest księdzem.

Od lat siedemdziesiątych prowadził też zajęcia konwersatoryjne z psychologii i jej zastosowań do rozwiązywania rozmaitych ludzkich problemów w „swoim” Wyższym Seminarium Duchownym w Gościkowie-Paradyżu. Tu rozpoczęła się jego droga duszpastera, badacza i nauczyciela akademickiego i tu dobiegła końca. Dodajmy, że w ostatnich latach życia, zmożony ciężką chorobą, był otoczony bardzo troskliwą opieką. Był ostatnim z żyjących absolwentów jego, bodajże pierwszego rocznika absolwentów Seminarium i, o najdłuższym stażu, wykładowcą.

Jak napisał o Nim jego wybitny (przedwcześnie zmarły¹) uczeń oraz kierujący przez wiele lat, po Profesorze, Katedrą Psychologii Eksperymentalnej prof. Piotr Francuz:

Pomimo spełniania rozlicznych funkcji Ksiądz Profesor jest jednak przede wszystkim badaczem, poszukiwaczem prawdy o człowieku i odkrywcą tajemnic jego umysłu. Uczciwość, rzetelność, z jaką zawsze podchodzi do podejmowanych przez siebie zagadnień naukowych, a także otwartość na nowe idee, ciekawość badawcza i nieustanna gotowość do dzielenia się swoimi doświadczeniami i wiedzą z innymi czynią zeń Mistrza w pełnym tego słowa znaczeniu. (s. 25)

Jako psycholog, badacz i uczonego oraz jako ksiądz katolicki był skromny, jasny i precyzyjny w przekazie, traktujący drugiego człowieka jako racjonalnego i dojrzałego partnera interakcji, a przy tym pogodny i przyjaźnie nastawiony do świata. Życie uczonego, wartościowe i spełnione, mierzy się opublikowanymi osiągnięciami naukowymi, nagrodami, dokonaniem uczniów, ale też postawą moralną. Profesor Chlewiński nie stronił od zabierania głosu w ważnych sprawach, którymi żyje polskie społeczeństwo. W latach 1989–1990 był aktywnym członkiem zespołu doradców ds. psychologii społecznej Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego „Solidarność”. Demokracja, patriotyzm, sumienie, religijność, tolerancja, stereotypy społeczne, autonomia – to tematy jego publikowanych w różnych czasopismach (nie tylko *stricto* naukowych) i książkach wystąpień adresowanych do znacznie szerszego grona osób aniżeli psychologowie. Te prace stanowiły (i nadal stanowią) ważny wkład do edukacji obywatelskiej. Jego prace dają dojrzałe odpowiedzi na trudne pytania. Odpowiedzi, które pozwalają znaleźć zagubioną w gąszczu drogę...

Był tedy Profesor nie tylko psychologiem-badaczem o wysokim statusie akademickim potwierdzonym licznymi oryginalnymi rezultatami badawczymi, ale jest też (co nie mniej ważne!) wnikliwym znawcą natury ludzkiej i, po prostu, dobrym nauczycielem, podsuwającym mądre (wywiedzione z dobrze uzasadnionych teorii psychologicznych)

¹ Zob. nasze wspomnienie o nim: Brzeziński J.M., Oleś P.K. (2021). *Piotr Francuz 1960–2020 – pro memoria*. Nauka, 1, 165–171.

rozwiązania problemów – w skali jednostkowej i (co może jeszcze ważniejsze) makrospołecznej.

Ksiądz Profesor Zdzisław Chlewiński odznaczał się szczególną uczciwością intelektualną, ciepłym i niepozbanionym humorem kontaktem, wspierającym stosunkiem do adeptów nauki i ogólnie przyjaznym nastawieniem do ludzi. Nic zatem dziwnego, że ówczesny przewodniczący Komitetu Psychologii PAN prof. Wiesław Łukaszewski nazwał Go „sumieniem polskiej psychologii”.

Zdzisław Chlewiński (1929–2021)
– **psychologist, researcher, man of dialogue,...**

Professor Zdzisław Chlewiński was the creator and head of the Department of Experimental Psychology at the Catholic University of Lublin. His main interests were focused on decision-making and risk-taking, and in general – on human cognition, including errors in thinking. As a scholar, researcher and educator, he was concerned with methodological precision and the use of computational methods in psychological research. As a man of science and a Catholic priest, he was distinguished by his open-mindedness, cognitive curiosity, tolerance and social commitment. The article presents the Professor's scientific profile and research, publication and organizational achievements.

Key words: Zdzisław Chlewiński, cognitive psychology, human cognition, methodology